
2 *Introducció*

1. En el pròleg a la primera edició de la *Crítica de la Raó pura*, Kant escriu:

“La nostra època és, de manera especial, la de la crítica. Tot s’hi ha de sotmetre. La religió i la legislació, però, pretenen d’ordinari d’escapar-ne. La primera, a causa de la seua santitat i la segona, a causa de la seua majestat. Tanmateix, en fer-ho, desperten contra elles mateixes sospites justificades i no hi poden exigir un respecte sincer, respecte que la raó només atorga a allò que és capaç de resistir un examen públic i lliure”.¹

Aquestes paraules recullen i expressen amb tota claredat l’esperit del moviment il·lustrat del segle XVIII i també el fil conductor dels textos que presentem en aquest dossier: en primer lloc, els dos pròlegs i la introducció a la *Crítica de la Raó pura* i, en segon lloc, l’opuscle *¿Què és Il·lustració?*²

La crítica, diu Kant, és fruit del judici madur d’una època que ja no s’accontenta amb un saber aparent. Totes les dimensions de la vida, cultura i societat humanes han d’estar sotmeses a la crítica i a la revisió dels seus fonaments. Totes han de donar explicacions davant el tribunal de la raó.

En els textos que presentem, dos són els objectes de la crítica: d’una banda, la metafísica, i de l’altra el paper de l’home en relació amb les objectivitats socials i, en definitiva, amb la història.

(1) KANT, *Crítica de la Razón pura*, A XII, nota k ; v.c. pàg. 9.

(2) Els problemes centrals que aquests textos aborden difícilment es poden desvincular del conjunt de l’obra de Kant, per la qual cosa, en assenyalar-los ací a manera d’introducció, necessàriament remetran a d’altres qüestions que deixarem només apuntades.

Els textos que pertanyen a la *Crítica de la Raó Pura* tenen per tema central la crítica de la metafísica o, per ser més precisos, la crítica de la facultat posada en joc en la construcció de la metafísica: la raó pura. És important remarcar aquesta identificació de raó pura i metafísica, ja que la intenció kantiana és justament portar a terme la crítica de la metafísica des d'una crítica de la raó.

Crítica de la Raó Pura. Aquest és el títol de l'obra de Kant. El problema central és, consegüentment, el problema de la raó, la crítica de la raó. Quina és la raó que cal criticar, per què és necessària la seua crítica i què entén Kant per la dita crítica, aquestes són les primeres preguntes que hem de respondre.

La concepció de la raó que Kant pretén criticar és aquella que, present en els discursos metafísics tradicionals, s'havia instal·lat en la filosofia alemanya de començament del segle XVIII a través de l'obra del leibnizià C. Wolff. La pretensió d'aquest autor havia estat unir en el saber metafísic la fonamentació que Descartes havia fet de la filosofia amb la tradició filosòfica d'Aristòtil, l'estoïcisme i fins amb l'escolàstica, convertint la filosofia leibniziana per ell reformada en la doctrina dominant del seu temps. Wolff entén la filosofia com una ciència rigorosament demostrativa, cosa que defineix el seu mètode, i inclou en la metafísica no solament la ciència de l'ens –l'ontologia–, sinó també la psicologia, la teologia i la cosmologia. En la filosofia de Wolff, la noció de raó, que defineix i vertebrava tots els objectes i disciplines filosòfiques, és aquella que creu que els seus conceptes són vàlids per a penetrar la totalitat del real i conèixer tot tipus d'objectes. El mapa dels coneixements metafísics dissenyat per Wolff cobra el seu sentit des d'aquesta concepció de la raó. Kant apunta a aquesta darrera amb la seua crítica. Quan Kant parla de les *perplexitats* en què cau la raó, s'està referint, justament, a les foscors i contradiccions en què incorre la metafísica dogmàtica racionalista des d'aquesta concepció de la raó.

Doncs bé, va ser la consciència d'aquestes perplexitats en què cau la raó i de la seua causa allò que va portar Kant a qüestionar la noció de raó que havia conduït la metafísica a un atzucac: mentre la lògica, la matemàtica i la física havien trobat el camí segur de la ciència, no succeïa el mateix amb la que havia estat considerada com la mare de totes elles. La seua crisi, la de la metafísica, era així mateix la crisi de la raó. D'ací ve la necessitat de la seua crítica.

Dit això, resulta clar que la necessitat d'una crítica de la metafísica cal buscar-la en la percepció kantiana de la situació d'aquesta en els seus temps. La manca de fonaments, criteris i mètodes adequats i compartits en les investigacions filosòfiques el va fer parlar de la metafísica com "el camp de batalla d'inacabables disputes".³ Tal situació només podia suposar un estancament i un caminar a les palpentes.

(3) KANT, *Crítica de la Razón Pura*, A VIII; v.c., p. 7.

Kant estava convençut que si la metafísica havia de ser un discurs plenament racional, capaç de respondre les qüestions que se li plantegen d'acord amb criteris ells mateixos racionals, era necessari dur a terme una anàlisi de la capacitat que posem en joc a l'hora d'abordar aquests problemes: la *Crítica de la Raó Pura* fa de l'anàlisi de les possibilitats, els criteris i les limitacions de la raó la seua tasca fonamental i necessària. Kant vol acometre, així, la crítica de la metafísica des de la crítica de la capacitat que la produeix. En conseqüència, la *Crítica de la Raó Pura* és ella mateixa la crítica de la metafísica.

Tenint present el que s'ha dit, es pot entendre que la paraula *crítica*, en Kant, no té un valor merament negatiu, no té la finalitat primordial de rebutjar quelcom: sens dubte, arriba a posar entre parèntesis un camp determinat d'investigació: la metafísica tradicional. Però la crítica té fonamentalment un sentit positiu, consistent a delimitar l'àmbit de la raó pura o, com diu Heidegger, la crítica és la mesura que posa els límits al domini total de la raó pura. I, com a tal, és l'expressió de l'estratègia kantiana que consisteix a mostrar les possibilitats de certs discursos cognoscitius a partir de l'estudi dels principis, condicions i possibilitats de les capacitats encarregades de produir-los. Tal crítica ha de ser prèvia a la construcció de la metafísica, ja que aquella estableix els límits dins dels quals aquesta es pot moure. Això fa del començament de la filosofia un moment crític o propedèutic, que l'allunya de totes les filosofies dogmàtiques, entenent per aquestes totes les que pretenen avançar sense crítica prèvia de la seua capacitat. Com diu el mateix Kant, la crítica és una crida a la raó perquè emprenga la fonamental tasca del seu autoconeixement i perquè instituesca un tribunal que garantezca les seues pretensions legítimes.

2. La facultat que Kant estudia en aquesta obra és la raó pura, és a dir, la facultat dels coneixements *a priori* i, en conseqüència, independents de l'experiència. Aquesta és la facultat de la metafísica. Es tracta, però, d'una raó caracteritzada per Kant com a finita, és a dir, no absoluta. Aquesta apreciació és de gran importància per entendre el conjunt del pensament kantian i, per descomptat, per entendre també els textos que ací presentem. La raó, en Kant, és la facultat que busca l'incondicionat, que produeix les idees (raó en sentit precís estudiat per Kant en la dialèctica transcendental); és també la facultat dels conceptes *a priori* i de les regles (enteniment), però és també –aquesta és la seua base, el seu referent i el seu límit últim– sensibilitat. És justament aquesta sensibilitat la que fa que la raó no s'extravie i la que marca els límits de l'experiència possible des del punt de vista del coneixement. No perdre de vista, junt amb la seua dimensió espontània i creadora de coneixement *a priori* com a enteniment que és, la dimensió sensible o receptiva de la raó, es revela com a essencial per entendre la naturalesa de la raó kantiana i l'estratègia de la seua primera obra crítica.

Aquesta estratègia està dirigida per la finalitat de traçar un mapa de l'àmbit total de la metafísica o, dit altrament, per la pretensió de traçar el domini complet dels nostres coneixements racionals en metafísica. Aquest objectiu podia complir-se de dues maneres: sia fent un mapa empíric dels objectes i coneixements metafísics tal com havia estat llegat per la tradició, sia fent aquest mapa prestant atenció no tant als objectes de la investigació filosòfica com a les capacitats que fem servir en l'estudi d'aquests objectes, els seus principis, elements i condicions. Kant opta per la segona alternativa. En això consisteix la *Crítica de la Raó Pura* i en això consisteix el principal caràcter d'allò que s'ha anomenat *revolució copernicana* en filosofia, representada per l'idealisme transcendental de Kant: a dirigir l'atenció a la subjectivitat humana, a les seues possibilitats i limitacions cognoscitives, per aclarir de què és capaç la facultat que treballa en el domini de la metafísica. És, en definitiva, introduir la figura de l'observador (així com va fer Copèrnic), ço és, la figura del subjecte humà com a subjecte de coneixement, ja que totes les creacions culturals, també la metafísica, són obra seua.

La introducció de la figura de l'observador es revela com a essencial en la figura de Kant, car aquest observador, el subjecte humà o la raó humana, és el que ha de definir l'àmbit d'objectes de coneixement, condició imprescindible en la constitució de tot discurs cognoscitiu i, per descomptat, en l'elevació de la metafísica a l'estat de ciència. Si el coneixement és un constructe humà, no sols la forma del conèixer ha de ser humana, sinó que també l'objecte de coneixement ha de ser adequat a les possibilitats de la raó humana. La distinció bàsica realitzada al principi de l'obra per Kant entre objectes en tant que fenòmens i objectes en tant que coses en si mateixes, entre món sensible i món intel·ligible, té en aquest sentit la finalitat d'establir quins són els legítims objectes de coneixement humà i, per extensió, de la metafísica, atenent la seua idoneïtat en relació amb les nostres facultats de coneixement.

Això significa un canvi radical en relació amb la metafísica pre-crítica, per tal com aquesta no havia sabut diferenciar el que està inclòs en un àmbit d'objectes del que està inclòs en l'altre, i tractava tots dos tipus com si d'un només es tractàs. D'ací ve que tampoc haja sabut apreciar el diferent caràcter de les representacions que tenim d'uns objectes i uns altres. Semblant confusió havia portat a la falta de definició de l'objecte de coneixement i, consegüentment, a la problemàtica dels coneixements que es pretenia haver adquirit sobre ells.

La definició de l'objecte de coneixement, sempre atenent les capacitats subjectives, Kant la du a terme distingint, d'una banda, entre la sensibilitat, mitjançant la qual els objectes ens són donats, i l'enteniment, mitjançant el qual els objectes són pensats i, de l'altra, diferenciant la intuïció sensible, empírica o derivada –l'única possible per al subjecte humà– de la intuïció intel·ligible, que

seria pròpia d'un enteniment intuïtiu com el diví. Des d'ací Kant pot concloure que tot objecte que puguem conèixer –no merament concebre– és un objecte que es dóna a la sensibilitat o en la intuïció sensible: és un fenomen. Solament d'aquest podem tenir coneixement en sentit estricte. ¿Què succeeix llavors amb altres nocions amb què la metafísica tradicional ha volgut assenyalar altres objectes de coneixement, nocions com ara Déu, o l'ànima o el món com a totalitat? I la resposta de Kant: es tracta de nocions que no apunten a fenòmens, sinó a coses en si mateixes i, per tant, són nocions que no són típiques ni de la sensibilitat ni de l'enteniment –les dues branques del coneixement humà. Kant domina idees el fonament de les quals es troba en la raó com a capacitat que busca l'incondicionat per completar la sèrie de les condicions de l'experiència. Aquestes no aporten coneixement en sentit estricte, però el seu propi origen i el seu valor regulatiu envers la subjectivitat humana les converteix en plenament racionals i saludables per a aquesta.

3. La possibilitat de la metafísica com a discurs plenament racional està determinada per la seua semblança en principis, mètodes i criteris amb les ciències que ja fa molt temps van entrar en el camí segur. Aquestes ciències es caracteritzen per incloure en el seu si judicis sintètics *a priori*. ¿Hi ha judicis sintètics *a priori* en metafísica? ¿Com són possibles en aquesta? Aquesta és la pregunta crucial, i només per la resposta satisfactòria de la qual es pot esperar l'elevació de la metafísica a l'estat de ciència. Per aconseguir-ho, parteix de l'anàlisi de dos fets de coneixement consumat: la matemàtica i la física.

La presència dels judicis sintètics en aquestes dues ciències porta Kant a l'estudi dels elements que fan possible la seua existència. L'al·ludit estudi ocupa les dues primeres parts de la *Crítica de la Raó Pura*, on es remarca que tals judicis són resultat, sí, de l'espontaneïtat del subjecte, és a dir, del seu enteniment, però que tal espontaneïtat ha d'estar limitada per la pròpia experiència, si és que els nostres coneixements han de ser coneixements efectius d'alguna cosa. El judici sintètic *a priori* expressa així una síntesi: la de conceptes purs *a priori* (pensaments) amb intuïcions que ofereixen la diversitat real, ja que altrament els nostres pensaments estarien buits d'objectes. Les intuïcions (representacions de la sensibilitat) no són quelcom d'extern a la possibilitat efectiva dels conceptes purs, sinó que és un condicionament intern d'aquests, si és que aquests han de constituir un coneixement *sintètic*. Conceptes purs, doncs, i intuïcions, que omplen de contingut aquests conceptes, són els elements que fan possible l'existència de judicis sintètics *a priori*.

Però si tenim els elements que possibiliten els judicis sintètics *a priori*, els quals només pel fet d'existir en el si d'un discurs converteixen aquest en

coneixement, tenim els criteris per a decidir quan una disciplina té o pot tenir judicis sintètics *a priori* en la seua base i quan no, i, per extensió, quan una disciplina oferirà coneixement i quan no. S'obre així la possibilitat de jutjar, de *criticar* aquells discursos metafísics que versen sobre objectes impossibles de conèixer per mitjà de judicis sintètics *a priori*.

L'únic tipus d'objecte que, per a Kant, és susceptible de ser conegut per mitjà d'aquests judicis és l'objecte sensible en general. De la qual cosa es dedueix que objectes de la metafísica tradicionalment considerats com a tals: Déu, ànima, món com a totalitat, l'estudi dels quals ha estat objecte de les anomenades metafísiques especials: teologia racional, psicologia racional i cosmologia racional, són impossibles candidats a ser coneguts per judicis sintètics *a priori* i les seues disciplines impossibles aspirants a rebre el qualificatiu de científiques. Aquests objectes podran ser objecte d'explicació racional, per tractar-se de nocions que la mateixa raó produeix, diguem-ne, *inevitablement* i pel fet de tenir una incidència real sobre la subjectivitat i la cultura humana. La *Crítica de la Raó Pura* dona compte també de la presència de les susdites nocions en la tradició metafísica i del seu saludable valor regulatiu per a la nostra subjectivitat. No designen, però, res que pugua ser conegut per mitjà de la raó pura finita, tal com ha sabut establir la *Crítica*. Perquè, per a Kant, *pensar un objecte* és diferent de *conèixer un objecte*, i el nostre coneixement racional *a priori* sols es refereix a fenòmens, la qual cosa significa que no podem traspassar els límits de l'experiència possible i que no podem conèixer les coses en tant que coses en si transcendentament considerades.

4. Els objectes que no són donats en l'experiència, però sí pensats per la raó, introdueixen un nou problema que el *gir copernicà* haurà de dilucidar. I, en efecte, redefinir el paper d'aquestes *objectes* o, millor, de les representacions que en tenim, en l'àmbit de la metafísica també és funció de la *Crítica*. Aquesta ha de donar les claus per a un tractament correcte tant del món sensible com de l'intel·ligible.

I justament ací es descobreix el valuosíssim paper de la distinció original kantiana entre fenomen i cosa en si. En efecte, en cas de no mantenir aquesta distinció, la raó humana incorre en totes les contradiccions i sofismes presentats per Kant en la tercera part de l'obra, la dialèctica transcendental. Precisament, tals contradiccions desapareixen quan mantenim l'esmentada distinció i tractem ambdós dominis com a independents entre si. Si mantenim que l'enteniment només té a veure amb els fenòmens i que la raó és una facultat productora d'un tipus especial de representacions (les idees) que apunten a l'intel·ligible —amb la intenció de completar la sèrie de les condicions de l'experiència i de reposar en la recerca dels seus fonaments—, i que una i altra capacitat racional no es

relacionen des del punt de vista teòric, i que la segona no busca ampliar el nostre camp de coneixements teòrics, aleshores el que diu l'una no contradiu el que diu l'altra.

Aquesta obertura racional envers l'intel·ligible, envers quelcom més enllà dels fenòmens, és el que permet també obrir les portes al món pràctic o moral. A partir d'ací es pot considerar, per exemple, que la voluntat en relació amb les seues *accions visibles* és no lliure i conforme a lleis naturals, mentre que és lliure en tant que cosa en si. La idea de llibertat rep ací el seu caràcter i legitimació: no puc conèixer-la com a propietat d'un ésser, però sí que puc concebre-la com a propietat d'un ésser considerat com en si o com a fi en si mateix. La representació de la llibertat com a idea introdueix principis pràctics originaris que possibiliten l'establiment d'un món moral, més enllà del món dels fenòmens. L'ús pràctic (moral) de la raó esdevé així la via de solució de les contradiccions de la raó en el seu ús especulatiu o teòric, i allò que era un límit del coneixement especulatiu es reintrodueix com la base del coneixement pràctic en l'àmbit de la moral. És l'obertura de la raó a l'experiència pràctica, d'essencial importància en la filosofia de Kant, que també vol portar la racionalitat a l'àmbit de les conductes i relacions humanes. L'imperatiu categòric és, justament, l'expressió de la raó que ha de regir en el domini no teòric de l'experiència pràctica.

5. Raó teòrica i raó pràctica. La primera vol construir una única experiència teòrica possible; la segona, una experiència pràctica unitària, un món moral: dos àmbits universalitzables de reflexió i actuació. Amb això es pot veure que si hi ha res que caracteritza la noció kantiana de raó, d'acord amb els seus plantejaments il·lustrats, és la voluntat d'universalització. És aquesta la que fa possible la construcció d'una única experiència possible, condició indispensable per a construir una ciència unificada. En parlar, però, de voluntat, parlem d'un terme que poc o res té a veure amb la teoria: és un terme moral. I és aquesta moralitat la que confereix al pensament kantià el seu pols esclarit i antidogmàtic que ja batega en la *Crítica de la Raó Pura*. Potser això no es podrà dir millor que recordant la frase kantiana segons la qual la raó entera és pràctica en el seu fonament. Això és essencial per a posar de manifest que l'experiència humana, per a Kant, no és només –ni tan sols fonamentalment– experiència cognoscitiva. Hi ha una experiència i un ús de la raó en si mateixos pràctics –tant o més importants– on la batalla no és per extraure coneixement de l'objecte, sinó per portar-lo a realitat, ço és, per fer-lo efectiu en el món, un ús de la raó la batalla del qual no és pels freds conceptes, sinó sobretot pels interessos dels homes com a fins en si mateixos i pels interessos de la raó en el món històric. Analtzada aquesta experiència pràctica en obres de major envergadura com la *Crítica de la Raó Pràctica* o la *Fonamentació de la Metafísica dels Costums*, recorre tot el text de *¿Què és Il·lustració?*

6. Les distincions apuntades entre les diferents facultats de coneixement, entre *conèixer* i *pensar*, *fenomen* i *cosa en si*, *coneixement especulatiu* i *coneixement pràctic* s'articulen en Kant amb la finalitat de configurar una concepció de la raó que ens la mostre com a arquitectònica, és a dir, com un sistema de coneixements i no com un mer agregat d'aquests. De moment, les distincions al·ludides li permeten de posar les bases d'un sistema de la natura, que s'ocupa del que és, i un sistema de la moralitat, que s'ocupa del que ha de ser.